

ks. Ginter Dzierżon
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Nierozzerwalność małżeństwa a przywileje wiary w kanonicznym porządku prawnym¹

1. Nierozzerwalność małżeństwa

Jednym z istotnych przymiotów małżeństwa jest jego nierozzerwalność (kan. 1056 KPK). W kan. 1141 KPK czytamy, iż „Małżeństwo zawarte i dopełnione nie może zostać rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci”. Podejmując analizę tej normy w pierwszym rzędzie należy zwrócić uwagę na zwrot „małżeństwo zawarte”, co w języku łacińskim oddano za pomocą „matrimonium ratum”. Termin ten został sprecyzowany w kan. 1061 KPK, w którym stwierdzono, że „Ważne małżeństwo pomiędzy ochrzczonymi nazywa się tylko zawartym („ratum tantum”), jeśli nie zostało dopełnione; zawartym i dopełnionym, jeśli małżonkowie w sposób ludzki podjęli akt małżeński przez się zdolny do zrodzenia potomstwa, do którego to aktu małżeństwo jest ze swej natury skierowane i przez który małżonkowie stają się jednym ciałem”.

Parametry ujęte w kan. 1141 KPK, jakimi są małżeństwo zawarte w sensie „matrimonium ratum” i dopełnienie małżeństwa, w systemie

¹ Wykład wygłoszony na spotkaniu Koła Naukowego „Utriusque iuris” Studentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 6 maja 2015 r.

kanonicznym decydują o absolutnej nierozzerwalności małżeństwa². Przy tym należy dodać, iż przez „matrimonium ratum” rozumie się związek zawarty pomiędzy dwoma ochrzczonymi. Związek o takiej konfiguracji nie może zostać rozwiązany z żadnej przyczyny, oprócz śmierci.

W kanonicznym porządku prawnym funkcjonują jeszcze inne kategorie prawnie skutecznych małżeństw, jak na przykład małżeństwa sakramentalne. W kan. 1055 §§ 1-2 KPK postanowiono, że małżeństwo zawarte pomiędzy ochrzczonymi jest sakramentem. O sakramentalności małżeństwa decydują ważnie wyrażona zgoda małżeńska oraz ważny chrzest obu nupturientów, niezależnie od tego, w jakim Kościele czy Wspólnocie kościelnej został on udzielony³. A zatem związki zawarte pomiędzy osobą nieochrzczonej i osobą ochrzczonej nie są małżeństwami sakramentalnymi.

Wreszcie, za nierozzerwalne z porządku natury uznaje się małżeństwa zawarte pomiędzy nieochrzczonej. Wszystkie wymienione kategorie, poza małżeństwem sakramentalnym i dopełnionym, nie charakteryzują się absolutną nierozzerwalnością. Dlatego w prawie kościelnym występują instytucje, w których rozwiązuje się ważnie zawarte związki małżeńskie, zwane też przywilejami wiary⁴.

2. Przywileje wiary

Ze względu na nawrócenie bądź przystąpienie do Kościoła katolickiego, w systemie kanonicznym funkcjonują przywileje wiary. Idzie bowiem o łaskę udzieloną dla dobra wiary strony katolickiej. W obecnie obowiązującym porządku prawnym funkcjonują następujące

² Por. U. NAVARRETE, *De notione et effectibus consumationis matrimonii*, w: U. NAVARRETE (red.), *Quaedam problemata actualia de matrimonio*, Romae 1980, s. 105-150.

³ Por. G. DZIERŻON, *Sakramentalność małżeństwa ochrzczonych*, *Ius Matrimoniale* 4 (10) 1999, s. 107-124.

⁴ Por. U. NAVARRETE, *Il matrimonio patto naturale e realtà sacramentale*, *Quaderni della Mendola*, t. 3, Milano, 1996, s. 9-30; G. DZIERŻON, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Warszawa 2002, s. 65-68.

instytucje: przywilej Pawłowy (kan. 1143-1147 KPK), rozwiązanie małżeństw poligamicznych i poliandrycznych (kan. 1148 §§ 1-3 KPK), rozwiązanie małżeństwa w przypadku uwięzienia i prześladowań (kan. 1149 KPK) oraz rozwiązanie małżeństwa na podstawie Norm Kongregacji Nauki Wiary „Potestas Ecclesiae”, opublikowanych w 2001 r.⁵

2.1. Przywilej Pawłowy

2.1.1. Założenia generalne

Pierwszym przywilejem ujętym w rozdziale IX Księgi IV Kodeksu z 1983 r. jest przywilej Pawłowy (kan. 1143-1147 KPK). Podstawowe źródło tej instytucji stanowi tekst św. Pawła znajdujący się w Pierwszym Liście do Koryntian (1 Kor 7, 10-16). We wspomnianym Liście Apostoł napisał: „Tym zaś, którzy trwają w związkach małżeńskich nakazuję nie ja, lecz Pan, żona niech nie odchodzi od swego męża! Gdyby zaś odeszła niech pozostanie samotną albo niech się pojedna ze swoim mężem. Mąż również niech nie oddala żony. Pozostałym zaś mówię ja nie Pan: Jeśli któryś z braci ma żonę niewierzącą i ta chce z nim mieszkać niech jej nie oddala. Podobnie jeśli żona ma niewierzącego męża i ten chce razem z nią mieszkać, niech się z nim nie rozstaje. Uświęca się mąż niewierzący dzięki swej żonie, podobnie jak świętość osiąga niewierząca przez swego «brata». [...] Lecz jeśliby strona niewierząca chciała odejść, niech odejdzie. Niech nie jest skrzepowany ani «brat» ani «siostra» w tym wypadku. Albowiem do życia w pokoju powołał nas Bóg. A skądże przecież możesz wiedzieć żono, że zbawisz swego męża? Albo czy jesteś pewien mężu, że zbawisz swoją żonę?»⁶.

⁵ Por. J. BOSCH, *Favor de la fe [Disolución del matrimonio en]*, w: J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO (red.), *Diccionario general de Derecho Canónico*, t. 3, Navarra 2012, s. 925-927.

⁶ Szerzej na ten temat zob. R. ALTHAUS, J. PRADER, H. REINHARD, *Das kirchliche Eherecht in der seelsorgischen Praxis*, Wyd. 5, Essen 2013, s. 177.

W obowiązującym Kodeksie, podobnie jak i w poprzedniej kodyfikacji (kan. 1120-1124 KPK/17) prawodawca przewidział rozwiązanie małżeństwa na mocy przywileju Pawłowego. Czytając zapisy dotyczące tej instytucji nie trudno zauważyć, iż na mocy tego przywileju istnieje możliwość rozwiązania nie każdego związku, lecz związku zawartego w ściśle określonej konfiguracji, to znaczy małżeństwa zawartego pomiędzy nieochrzczonymi (kan. 1143 § 1 KPK). Związek taki jest nierozzerwalny, ale w porządku natury.

Pragnę zwrócić uwagę, iż w prawie kanonicznym pod pojęcie „nieochrzczony” podpadają wszyscy ci, którzy nie przyjęli tego sakramentu, a więc nie tylko ateści, którzy nie przyjęli chrztu, ale również wyznawcy religii niechrześcijańskich, w których nie funkcjonuje sakrament chrztu św.

Wobec takich założeń rodzi się zasadnicze pytanie: dlaczego rozwiązanie takiego związku jest możliwe? Jak już wiadomo, tego typu związek jest nierozzerwalny w prawa naturalnego⁷. Otóż małżeństwo, o którym mowa, nie jest absolutnie nierozzerwalne. Chociażby zostało ono dopełnione, to nie jest ono jednak związkiem sakramentalnym⁸. W tym kontekście w kanonistyce mówi się o nierozzerwalności wewnętrznej. Utrzymuje się, iż zawarty w tej konfiguracji związek jest ważny (prawnie skuteczny); pomimo tego, że węzeł nie może zostać rozwiązany przez samych małżonków, to jednak może on zostać rozwiązany przez kompetentną władzę⁹. Pragnę dodać, że koncepcja nierozzerwalności wewnętrznej znajduje także aplikację w odniesieniu do dalszych przywilejów, które omówię.

Analizując dokładniej zapis kan. 1143 § 1 KPK nietrudno spostrzec, że ustawodawca kościelny nie przyzwala na rozwiązanie związku

⁷ Por. U. NAVARRETE, *Il matrimonio patto naturale...*, art. cyt., s. 29; G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa. Kwestie teoretycznoprawne*, w: J. SZTYCHMILLER, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Małżeństwo na całe życie*, Olsztyn 2011, s. 154.

⁸ Por. G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 154.

⁹ Por. A. D'AURIA, *Il matrimonio nel diritto della Chiesa*, Città del Vaticano 2007, s. 334; G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 154.

w każdym uwarunkowaniu. Mianowicie, może to mieć miejsce dla dobra wiary strony, która przyjęła chrzest, jeśli druga strona odeszła.

W doktrynie wskazuje się, iż przyjęcie chrztu niekoniecznie musi się odbyć w Kościele katolickim; może mieć ono także miejsce w innym Kościele lub Wspólnocie kościelnej, w których ważnie udziela się tego sakramentu¹⁰.

Kolejnym warunkiem wymienionym w kan. 1143 § 1 KPK jest odejście drugiej strony. Zastanawiając się nad rozumieniem tego normatywnego zwrotu należy przywołać kan. 1143 § 2 KPK, w którym stwierdzono, iż „uważa się, że strona nieochrzczona odchodzi, jeśli nie chce mieszkać z nią w zgodzie bez obrazy Stwórcy, chyba że strona ochrzczona po przyjęciu chrztu dała słuszny powód odejścia”. Z przytoczonej dyspozycji wynika, iż małżonek nieochrzczony musi być powodem rozpadu rodziny; przyczyną rozejścia się małżonków nie może być natomiast nieodpowiednia postawa małżonka ochrzczonego¹¹. Wyjaśniając drugą hipotezę pragnę zwrócić uwagę, iż taka sytuacja mogłaby mieć miejsce, gdy neofita popełniłby cudzołóstwo. W prawie kościelnym bowiem czyn ten usprawiedliwia możliwość doprowadzenia do separacji trwałej¹². Bezpośrednią racją takiego rozwiązania są treści występujące w kan. 1152 § 1 KPK. W kanonie tym czytamy: „Chociaż bardzo zaleca się, aby małżonek pobudzony chrześcijańską miłością i zatroskany o dobro rodziny, nie odmawiał stronie cudzołożnej przebaczenia oraz nie zrywał z nią życia małżeńskiego, to jednak, gdy wyraźnie lub milcząco nie darował winy, ma prawo przerwać pożycie małżeńskie, chyba że sam zgodził się na cudzołóstwo, albo sam stał się jego przyczyną lub sam także popełnił cudzołóstwo”. Pragnę dodać, iż w kanonicznym porządku

¹⁰ Por. P. MONETA, *Il matrimonio nel nuovo diritto canonico*, Genova 1996, s. 218-229; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei w kanonicznym prawie małżeńskim*, *Ius Matrimoniale* 10 (16) 2005, s. 99; U. NOWICKA, *Rozwiązanie małżeństwa na mocy przywileju pawłowego*, w: W. KIWIOR, U. NOWICKA, H. STAWNIAK (red.), *Rozwiązanie małżeństwa w prawie kanonicznym*, Warszawa 2013, s. 80-82.

¹¹ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 99.

¹² Szerzej na ten temat zob. G. DZIERŻON, *Separacja stała podczas trwania węzła małżeńskiego*, *Ius Matrimoniale* 5 (11) 2000, s. 151-168.

prawnym popełnione cudzołóstwo jest prawnie skuteczne, jeśli weryfikują się inne warunki określone w tej normie, mianowicie, drugi małżonek nie może przyzwolić na cudzołóstwo; nie może się stać przyczyną tego czynu drugiej strony, a także on sam nie może popełnić cudzołóstwa¹³.

W interpretacji omawianego przypadku trzeba również wziąć pod uwagę klauzulę zawartą w kan. 1143 § 2 KPK „chyba że strona ochrzczona po przyjęciu chrztu dała słuszny powód odejścia”. Omawiane regulacje są normami ograniczającymi swobodne wykonywanie uprawnień. W myśl zasad interpretacyjnych ujętych w kan. 18 KPK, należy je interpretować w sposób ścisły. A zatem prawnie relewantny nie jest czyn cudzołóstwa popełniony przed przyjęciem chrztu, ale wyłącznie czyn popełniony po przyjęciu tego sakramentu¹⁴.

Wracając do treści kan. 1143 § 2 KPK należy zwrócić uwagę, iż odejście strony nieochrzczonej może nastąpić bądź w przypadku, gdy nie chce ona mieszkać z ochrzczonym współmałżonkiem, bądź też gdy nie ma ona woli życia z nią bez obrazy Stwórcy.

W pierwszej hipotezie powinna mieć miejsce separacja fizyczna małżonków. Analizując polskie tłumaczenie tego zwrotu wydaje się, iż właściwsze byłoby tłumaczenie łacińskiego słowa „cohabitare” jako „współzamieszkiwać”.

Wracając do przerwanej wątku należy stwierdzić, iż zgodnie z dyspozycją kan. 1143 § 2 KPK małżonek nieochrzczony powinien się oddalić z zamiarem niepowrotu¹⁵. Druga z wymienionych hipotez wiąże się wprawdzie z wolą zamieszkania, ale nie bez obrazy Stwórcy. Obecnie w doktrynie dominuje pogląd, zgodnie z którym powinien istnieć związek przyczynowy pomiędzy zachowaniami małżonka nieochrzczonego a faktem przyjęcia chrztu przez współmałżonka¹⁶. Taka sytuacja mogłaby np. mieć miejsce w przypadku,

¹³ Por. R. RUBYATMOKO, *Competenza della Chiesa nello scioglimento del vincolo matrimoniale*, Roma 1998, s. 188; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 99.

¹⁴ Por. U. NOWICKA, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt., s. 85.

¹⁵ Por. R. RUBYATMOKO, *Competenza della Chiesa...*, dz. cyt., s. 186-187.

¹⁶ Por. U. NOWICKA, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt., s. 84-85.

gdy strona nieochrzczona skłaniałaby ochrzczonego do zabobonu, herezji lub apostazji; małżonek niechrzczony przeszkadzałby drugiej stronie w realizacji podstawowych praw i obowiązków wiernych; strona nieochrzczona moralnie źle traktowałaby współmałżonka ochrzczonego¹⁷.

Kończąc ten passus trzeba podkreślić, iż warunki określone w kan. 1143 §§ 1-2 KPK nie weryfikowałyby się, jeśli druga strona również chciałaby się ochrzcić, bądź też pragnęłaby współzamieszkiwać z neofitą bez obrazy Stwórcy¹⁸.

2.1.2. Interpelacja

Kolejnym wymogiem ujętym w regulacjach dotyczących przywileju Pawłowego jest konieczność przeprowadzenia interpelacji (kan. 1144-1146 KPK). Otóż idzie o przeprowadzenie dochodzenia zmierzającego do weryfikacji przesłanek koniecznych do udzielenia przywileju¹⁹. Spełnienie tego wymogu jest wymagane do ważności zawarcia nowego związku (kan. 1144 § 1 KPK). W kanonie tym bowiem występuje stwierdzenie „Aby strona ochrzczona ważnie zawarła nowe małżeństwo [...]”. Zapis ten odpowiada wymogom ujętym w kan. 10 KPK, odnoszącym się do ustaw unieważniających i uniezdalniających²⁰.

Zasadniczo tego rodzaju sposób postępowania powinien mieć miejsce po przyjęciu chrztu przez jedną ze stron (kan. 1144 § 2 KPK). Ordynariusz miejsca może odstąpić od tej zasady, zezwalając na przeprowadzenie interpelacji przed przyjęciem sakramentu chrztu św.²¹. Dla przykładu, taka sytuacja mogłaby zaistnieć, jeśli z powodu

¹⁷ Por. R. RUBYATMOKO, *Competenza della Chiesa...*, dz. cyt., s. 187; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 100.

¹⁸ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 99.

¹⁹ Por. tamże, s. 100.

²⁰ Por. tamże, s. 101.

²¹ Por. tamże, s. 100.

zamiaru przyjęcia chrztu pomiędzy małżonkami miałyby dojść do poważnych napięć w sferze religijnej²².

Omawiany wymóg co do konieczności przeprowadzenia interpolacji jest wymogiem wynikającym z prawa pozytywnego. Dlatego też prawodawca kościelny w swych regulacjach przewidział także możliwość udzielenia dyspensy od tego warunku. Byłoby to możliwe „jeśli z dochodzenia przynajmniej sumarycznego i pozasądowego stwierdzi się, że nie można jej dokonać lub będzie ona bezowocna” (kan. 1144 § 2 KPK). W literaturze podaje się różne powody, które usprawiedliwiają podjęcie takiej decyzji, mianowicie, jeśli nie dałoby się ustalić miejsca pobytu nieochrzczonego²³, bądź mogłoby to mieć miejsce w sytuacji, gdy małżonek nieochrzczony popadłby w chorobę umysłową²⁴, a także jeśli odmówiłby przesłuchania²⁵.

2.1.3. Rozwiązanie węzła małżeńskiego

Na pozór mogłoby się wydawać, iż rozwiązanie węzła małżeńskiego następuje w momencie podjęcia decyzji przez kompetentną władzę kościelną. Tak jednak nie jest. Aplikacja przywileju wiążąca się z udzieleniem łaski następuje w momencie zawarcia nowego związku małżeńskiego przez stronę, która przyjęła chrzest (kan. 1143 § 1 KPK)²⁶. W tym kontekście trafnie zauważyła U. Nowicka, że działanie władzy w mechanizmach funkcjonowania tej instytucji ogranicza się do weryfikacji warunków koniecznych do udzielenia przywileju²⁷.

²² Por. tamże.

²³ Por. K. LÜDICKE, *Heiligungsamt: Ehe*, w: K. LÜDICKE (red.), *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 1, Essen 1985, ad 1144, n. 5.

²⁴ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 102.

²⁵ Por. U. NOWICKA, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt., s. 90.

²⁶ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 102; U. NOWICKA, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt., s. 90.

²⁷ Por. U. NOWICKA, *Rozwiązanie małżeństwa...*, art. cyt., s. 91.

2.2. Rozwiązanie małżeństw poligamicznych i poliandrycznych (kan. 1148 §§ 1-3 KPK)

W obszarze norm dotyczących rozwiązania węzła małżeńskiego znalazła się również instytucja rozwiązania małżeństw poligamicznych i poliandrycznych. W kan. 1148 §§ 1-3 KPK postanowiono: „Nieochrzczony, który miał równocześnie przed chrztem kilka żon nieochrzczonych, po przyjęciu chrztu w Kościele katolickim, jeśli mu trudno pozostać z pierwszą żoną, może zatrzymać jedną z nich, oddalając pozostałe. To samo odnosi się do kobiety nieochrzzczonej, która miała równocześnie kilku mężów nieochrzczonych (§ 1).

W wypadkach, o których w § 1, po przyjęciu chrztu małżeństwo winno być zawarte z zachowaniem formy kanonicznej, z uwzględnieniem w razie potrzeby także przepisów o małżeństwach mieszanych oraz innych wymogów prawnych (§ 2).

Ordynariusz miejsca mając na uwadze warunki moralne, społeczne i ekonomiczne miejsc i osób powinien zatroszczyć się o wystarczające zabezpieczenie potrzeb pierwszej żony oraz innych oddalonych, zgodnie z wymogami sprawiedliwości, chrześcijańskiej miłości i naturalnej słuszności” (§ 3).

Geneza instytucji, o której mowa, wiąże się z ustaleniami przyjętymi w Konstytucji „Romani Pontificiis”, opublikowanej przez papieża Piusa V w dniu 2 sierpnia 1571 r.²⁸. Dokument ten został wydany w związku z sytuacjami zastanymi przez misjonarzy na misjach. Niejednokrotnie zdarzało się, że spotykali się oni z neofitami poligamistami, którzy pragnęli przyjąć chrzest; nierzadko chcieli oni też zawrzeć małżeństwo z jedną z żon, która także chciała się ochrzcić. Papież Paweł V w dokumencie tym wprowadził rozwią-

²⁸ Por. *Constitutio S. Pii PP. V, Romani Pontificiis, 2 Augusti 1571*, w: *Documenta. Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglotis Vaticanis 1933, s. 750-751; U. NAVARRETE, *Privilegio de la fe: constituciones pastorales del siglo XVI. Evolución posterior de la practica de la Iglesia en la disolución del matrimonio de infieles*, w: T. GARCÍA BARBARENA (red.), *El vinculo matrimonial ¿divorcio o indisolubilidad?*, Madrid 1978, s. 262-263.

zanie, zgodnie z którym nawrócony żyjący w poligamii mógł zawrzeć małżeństwo z jedną z konkubin, z którą czułby się najbardziej związany; nie musiałyby być to pierwsza kobieta, z którą on zawarł związek małżeński. Do ważności domagano się wypełnienia jeszcze jednego warunku, mianowicie, zawierająca związek kobieta musiała być ochrzczona w momencie zawierania małżeństwa²⁹. Przy tym należy zauważyć, iż w tym przypadku rozwiązania węzła małżeńskiego nie udzielano na mocy przywileju Pawłowego, lecz na mocy decyzji papieskiej³⁰.

Dysponując tak określonym kontekstem historycznym funkcjonowania tej instytucji przejdźmy do analizy obecnie obowiązujących regulacji. Z treści kan. kan. 1148 § 1 KPK wynika, iż rozwiązania zawarte w tym kanonie odnosi się zarówno do związków poligamicznych, jak i poliandrycznych³¹. Z obowiązujących zapisów wynika, że osoba przyjmująca chrzest w Kościele katolickim nie może dalej żyć w małżeństwie poligamicznym, czy też poliandrycznym. Może ona natomiast pozostawać w związku z pierwszą żoną (pierwszym mężem), z którym zawarła małżeństwo. Nie wyklucza się jednak, że w sytuacji, gdyby nie mogła trwać w tym związku, to w takim wypadku przyzwala się na zawarcie małżeństwa z którąś z kobiet (mężczyzn), z którą pozostawała ona w związku poligamicznym (poliandrycznym); w tej sytuacji powinna ona jednak oddalić pozostałe (pozostałych) osoby³².

Należy dodać, iż w literaturze rozważa się jeszcze jeden osobliwy przypadek. Mianowicie sytuację, w której jedna z żon pragnęła się ochrzcić; mąż natomiast chciałby pozostawać w związku

²⁹ Por. R. RUBYATMOKO, *Competenza della Chiesa...*, dz. cyt., s. 160-161; B. NOWAKOWSKI, *Rozwiązanie małżeństwa in favorem fidei. Źródła, ewolucja, aktualne normy*, Poznań 2013, s. 88-93.

³⁰ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 93.

³¹ Por. G. GIROTTI, *La procedura per lo scioglimento del matrimonio nella fattispecie del privilegio paolino*, w: *I procedimenti speciali nel diritto canonico*, Città del Vaticano 1992, s. 171; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 104.

³² Por. G. GIROTTI, *La procedura...*, art. cyt., s. 171; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 104.

poligamicznym. Według G. Girottiego, kobieta mogłaby zawrzeć małżeństwo na mocy przywileju Pawłowego. W omawianym kazusie bowiem mąż nie chciałby żyć z nią bez obrazy Stwórcy (kan. 1143 § 2 KPK)³³.

Należy jeszcze zauważyć, że ustalenia zawarte w kan. 1148 § 1 KPK niosą jednak pewne problemy teoretycznoprawne. Otóż w myśl założeń systemowych, zawarcie pierwszego związku małżeńskiego przez poligamistów (poliandrystów) jest ważne w porządku natury. A zatem w sytuacji, gdy poligamista pragnąłby ochrzcić się i pierwsza żona chciałaby z nim pozostawać w związku, to w tym wypadku nie byłoby potrzeby zawierania nowego kanonicznego związku małżeńskiego, gdyż strony uprzednio wyraziły naturalny konsens małżeński; ten zaś jest przyczyną sprawczą małżeństwa (kan. 1057 § 2 KPK). Prawodawca jednak w kan. 1148 § 2 KPK nakazuje zawarcie związku z zachowaniem formy kanonicznej z uwzględnieniem innych wymogów prawnych³⁴. Według kanonistów, przyjęcie takiego rozwiązania wynika z faktu, że poligamia stoi w wyraźnej opozycji do monogamii³⁵.

Brzmienie kan. 1148 KPK należy traktować jako ustawę ograniczającą swobodne wykonywanie uprawnień. Stąd też w myśl zasad interpretacyjnych ujętych w kan. 18 KPK, dyspozycje kan. 1148 KPK trzeba interpretować w sposób ścisły. Oznacza to zatem, że ustaleń skodyfikowanych w kan. 1148 KPK nie można aplikować do przypadków podobnych. W literaturze wskazuje się, iż pod dyspozycję tej normy nie podpada na przykład sytuacja, w której mężczyzna chciałby zawrzeć małżeństwo z kobietą, która nie żyła z nim w związku poligamicznym³⁶. W takich uwarunkowaniach nie można aplikować przywileju, o którym traktuje kan. 1148 KPK, ale należy się zwrócić do Ojca św. o udzielenie szczególnej łaski³⁷.

³³ Por. G. GIROTTI, *La procedura...*, art. cyt., s. 173.

³⁴ Por. G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 154; B. NOWAKOWSKI, *Rozwiązanie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 107.

³⁵ Por. F. AZNAR GÍL, *Derecho matrimonial canónico*, t. 3, Salamanca 2001, s. 174.

³⁶ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 105.

³⁷ Por. G. GIROTTI, *La procedura...*, art. cyt., s. 173; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 105.

Porównując funkcjonowanie tej instytucji z funkcjonowaniem instytucji przywileju Pawłowego należy zwrócić uwagę, iż postępowanie w tym wypadku jest podobne do postępowania o uzyskanie przywileju Pawłowego. Nawrócony poligamista powinien wnieść prośbę o uzyskanie łaski do ordynariusza miejsca; ten zaś powinien wydać stosowną decyzję³⁸. Pomimo tych podobieństw, istnieją pewne różnice pomiędzy tymi instytucjami. Mianowicie, prawodawca w kan. 1148 KPK nie domaga się przeprowadzenia interpelacji³⁹.

2.3. Rozwiązanie małżeństwa w przypadku uwięzienia i prześladowań (kan. 1149 KPK)

W kan. 1149 KPK została skodyfikowana kolejna instytucja dotycząca rozwiązania małżeństwa w przypadku uwięzienia i prześladowań. W kan. 1149 KPK stwierdzono: „Jeśli nieochrzczony po przyjęciu chrztu w Kościele katolickim, nie może ze współmałżonkiem nawiązać współzamieszkania z racji uwięzienia lub prześladowania, wolno mu zawrzeć nowe małżeństwo, chociażby druga strona przyjęła chrzest, z zachowaniem kan. 1141”.

W literaturze początki tej instytucji, podobnie jak poprzedniej, wywodzi się z XVI w. papieskich dokumentów. Otóż w dniu 25 stycznia 1585 r. papież Grzegorz XIII wydał Konstytucję „Populis”⁴⁰. Ten akt prawny powstał w ściśle określonym kontekście, jakim była specyficzna sytuacja niewolników pochodzących z Afryki w Ameryce. Niejednokrotnie zdarzało się, iż pozostając w związkach zawartych w Afryce, po nawróceniu pragnęli oni zawrzeć małżeństwo z osobą ochrzczoneą w Ameryce. W takiej sytuacji niemożliwe stawało się utrzymanie więzi z drugą stroną związku małżeńskiego, a także

³⁸ Por. R. RUBYATMOKO, *Competenza della Chiesa...*, dz. cyt., s. 196-197; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 106.

³⁹ Por. G. DZIERŻON, *Nierozerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 156.

⁴⁰ Por. *Constitutio Gregorii PP. Populis, 25 Januarii 1585*, w: *Documenta. Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritatae promulgatus*, Typis Polyglotis Vaticanis 1933, s. 752-754.

przeprowadzenie interpelacji⁴¹. Wobec tego, papież Grzegorz XIII wyposażył ordynariuszy miejsca, proboszczów oraz jezuickich spowiedników we władzę dyspensowania od przeprowadzenia interpelacji⁴².

Brzmienie kan. 1149 KPK nawiązuje do ustaleń przyjętych w Konstytucji „Populis”⁴³. Podejmując analizę treści zawartej w tej normie należy spostrzec, iż nie określono w nim przyczyn takiego stanu rzeczy; nie określono też czasu trwania uwięzienia oraz prześladowania⁴⁴.

W interpretacji tej regulacji należy rozważyć dwie hipotezy, po pierwsze, sytuację, w której jeden z małżonków jest ochrzczony, drugi jest nieochrzczony; po drugie, przypadek, w którym oboje małżonkowie, pomimo rozłąki, przyjęliby chrzest⁴⁵. Należy spostrzec, że w pierwszym przypadku zawarty związek nie byłby sakramentem; w drugim przypadku natomiast wskutek przyjęcia chrztu przez oboje małżonków „ipso facto” byłby on sakramentem⁴⁶. Podstawą tego ostatniego rozwiązania jest teoria o nierozdzielności kontraktu i sakramentu⁴⁷.

Pragnę podkreślić, iż w pierwszej hipotezie występują wprawdzie pewne znamiona przywileju Pawłowego; w tym wypadku jednak trudno jest mówić o aplikacji takiego przywileju, skoro w procedowaniu nie ma miejsca na wymaganą prawem interpelację⁴⁸. W analizie tej kwestii nie można też pominąć faktu, że w tym wypadku po przyjęciu chrztu przez jednego z małżonków zawarty związek nie jest już związkiem dwóch nieochrzczonych; w tej konfiguracji podpada on pod warunki wiążące się z aplikacją tzw. przywileju piotrowego.

Z kolei w drugiej hipotezie mamy do czynienia ze związkiem sakramentalnym. W analizowanym kan. 1149 KPK występuje jednak

⁴¹ Por. R. RUBYATMOKO, *Competenza della Chiesa...*, dz. cyt., s. 164-166; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 94.

⁴² Por. *Constitutio Gregorii PP. Populis*, dok. cyt., s. 753; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 94; B. NOWAKOWSKI, *Rozwiązanie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 94-95.

⁴³ Por. G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 107.

⁴⁴ Por. B. NOWAKOWSKI, *Rozwiązanie małżeństwa...*, dz. cyt., s. 108.

⁴⁵ Por. G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 157.

⁴⁶ Por. G. DZIERŻON, *Niezdolność...*, dz. cyt., s. 297.

⁴⁷ Por. G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 157.

⁴⁸ Por. tamże, s. 158.

zastrzeżenie „z zachowaniem kan. 1141”⁴⁹. Prawodawca zakłada więc, iż po przyjęciu chrztu pomiędzy małżonkami nie doszło ani razu do współżycia seksualnego, a więc do dopełnienia małżeństwa. Dlatego też związek o takich parametrach nie charakteryzuje się absolutną nierozzerwalnością⁴⁹. J. Serrano twierdzi, iż w tej formie przywileju wiary spotykamy się z połączeniem przywileju Pawłowego z dyspensą od małżeństwa ważnie zawartego, lecz niedopełnionego⁵⁰. Do końca tak jednak nie jest. Mechanizm funkcjonowania tej instytucji różni się od procedury o dyspensę „super rato” (kan. 1142 KPK). W omawianym kazusie nie wnosi się bowiem do papieża o stosowną decyzję, gdyż rozwiązanie węzła małżeńskiego następuje w momencie zawarcia nowego związku⁵¹. Większość kanonistów skłania się ku tezie, iż w tym wypadku rozwiązanie węzła nie jest związane z papieską dyspensą „super rato”, ale z władzą papieską nad węzłem małżeńskim⁵².

2.4. Rozwiązanie małżeństwa w świetle Norm Kongregacji Nauki Wiary „Potestas Ecclesiae” z 2001 r.

W obowiązującym porządku prawnym występuje także rozwiązanie pozakodeksowe dotyczące przywilejów wiary. Najnowszym dokumentem w tej materii są Normy „Potestas Ecclesiae”, opublikowane przez Kongregację Nauki Wiary w dniu 30 kwietnia 2001 r.⁵³. Na mocy art. 1 tego aktu prawnego, może zostać rozwiązane małżeństwo, w którym jedna strona byłaby nieochrzczona oraz pod warunkiem, iż małżeństwo nie zostało dopełnione przez obu kontrahentów⁵⁴. W literaturze

⁴⁹ Por. tamże.

⁵⁰ Por. J. SERRANO, *De dissolutione vinculi*, w: P. PINTO (red.), *Commento al Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2001, s. 680.

⁵¹ Por. G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 158.

⁵² Por. G. GIROTTI, *La procedura...*, art. cyt., s. 174.

⁵³ Por. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimoniali in favorem fidei*, Civitate Vaticana 2001; L. BARBIERA, *Il matrimonio*, Milano 2006, s. 169-172.

⁵⁴ Por. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae...*, art. 1; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 109.

bezpośredniej genezy tej instytucji upatruje się w nowatorskich decyzjach papieży Piusa XI i Piusa XII. Papież Pius XI w dniu 2 kwietnia 1924 r. rozwiązał małżeństwo zawarte w diecezji wrocławskiej pomiędzy stroną nieochrzczonej a stroną ochrzczonej akatolicką bez dyspensy od przeszkody różności religii. Szło o małżeństwo kobiety ochrzczonej w Kościele akatolickim z Żydem. Po rozpadzie tego związku kobieta chciała zawrzeć małżeństwo z katolikiem. Łaska została udzielona ze względu na fakt nawrócenia tej kobiety do Kościoła katolickiego⁵⁵.

Papież Pius XII z kolei w dniu 18 sierpnia 1947 r. rozwiązał małżeństwo kobiety nieochrzczonej, która po przyjęciu chrztu pragnęła zawrzeć małżeństwo z katolikiem⁵⁶. Ponadto, w dniu 11 maja 1958 r. podjął on pozytywną decyzję w odniesieniu do małżeństwa nieochrzczonych w celu zaradzenia sytuacji wiernego Kościoła katolickiego. W tym przypadku katolik żył w związku z osobą nieochrzczonej, która uprzednio pozostawała w związku z inną osobą nieochrzczonej⁵⁷.

Wracając do Norm z 2001 r. należy stwierdzić iż w dokumencie tym idzie o rozwiązanie małżeństwa zawartego pomiędzy stroną ochrzczonej a nieochrzczonej. Staje się to możliwe, gdyż związek zawarty w tej konfiguracji nie jest sakramentem. Byłoby to natomiast niemożliwe, gdy obie strony przyjęły chrzest, po tym fakcie współżycząc ze sobą⁵⁸.

3. Zakończenie

Z przeprowadzonych analiz wynika, że prezentowane instytucje mają charakter przywilejów, które w doktrynie określa się mianem przywilejów wiary. Zakresowo przywileje te są znacznie szersze aniżeli występujący w Piśmie św. przywilej Pawłowy. W myśl współczesnej

⁵⁵ Por. X. OCHOA, *Leges Ecclesiae post CIC 1917 editae*, t. 1, Roma 1966, kol. 617.

⁵⁶ Por. X. OCHOA, *Leges Ecclesiae post CIC 1917 editae*, t. 2, Roma 1966, kol. 2428 – 2429.

⁵⁷ Przebieg tej sprawy został opublikowany w periodyku *Seraficum* 4 (1958), s. 452-472; G. DZIERŻON, *Privilegium fidei...*, art. cyt., s. 97-98.

⁵⁸ Por. G. DZIERŻON, *Nierozzerwalność małżeństwa...*, art. cyt., s. 159.

doktryny, źródeł funkcjonowania tych instytucji nie należy upatrywać w przywileju Pawłowym, lecz w koncepcji władzy papieskiej. Władza, o której mowa, przez kanonistów określana jest mianem władzy zastępczej (*potestas vicaria*). Władza zastępcza to władza wykonywana w imieniu drugiego (kan. 131 § 2 KPK). Fizycznie akt ten jest wprawdzie aktem tego, który go podejmuje; moralnie natomiast jest aktem tego, w imieniu którego wykonuje się władzę. W przypadku rozwiązania węzła małżeńskiego akt, którego dokonuje papież, jest aktem Boga. Innymi słowy, papież rozwiązuje węzeł w imieniu Chrystusa⁵⁹. Zasadniczą racją podejmowania tego typu decyzji jest korzyść wiary strony katolickiej⁶⁰. Po rozpadzie związku bowiem i zawarciu nowego związku znajduje się ona z aspektu ekonomii zbawczej w niekorzystnej sytuacji. Nie może ona przystępować do Komunii św. Naczelnym prawem natomiast kanonicznego porządku prawnego jest zbawienie człowieka (kan. 1752 KPK).

Indissolubility of Marriage and the Privilege of the Faith in the Canonical Legal Order

Summary

The author of the presented study carried out a thorough analysis of the regulations concerning the privileges of the faith functioning in the canonical legal order in the context of the doctrine of indissolubility of marriage (Pauline privilege, dissolution of polygamous and polyandric marriages, dissolution of marriage because of captivity or persecution – can. 1149 CIC). He proved that the current privileges of the faith are of a much wider range than the Pauline privilege included in the Bible. The author suggests that the source of these institutions is not Pauline privilege itself but rather the conception of substitute papal power exercised in the name of Christ.

⁵⁹ Por. A. ABATE, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica*, Roma 1985, s. 219.

⁶⁰ Por. G. DZIERŻON, *Współczesne kontrowersje doktrynalne wokół tzw. „przywileju piotrowego”*, w: W. KIWIOR, U. NOWICKA, H. STAWNIAK (red.), *Rozwiązanie małżeństwa w prawie kanonicznym*, dz. cyt., s. 108-109.